

A Vigilia BESZÉLGETÉSE

JUHÁSZ FERENCCEL

— Ismersz te engem?

— Ifjúkoromban versemet ajánlottam neked, a „csillagködökbe látó”, „virág-álmokat szövő” — ilyesmiket írtam — költőnek, aki a mindenség huszadik századi szeretetével és rajongásával ajándékozott meg. Magtanított a világot egységében és összetettségében látni — a líra hevületében, a líra másféleségében. Úgy fedeztette föl velem a hazámat, magyarságomat, hogy nyomban egyetemes-ségemre figyelmeztetett, s az egy-népből-származás önkéntes odaadásából ketvenhét határon át a kozmoszig emelt.

— Mit tudsz rólam?

— W. H. Auden, a T. S. Eliot utáni angol költészet legjelentősebb alakja, „bár egy szót sem ért magyarul”, tehát csak fordításban izlelhette, „A szarvasá változott fiú kiáltozása a titok kapujában” című poémádat „a század egyik legnagyobb költeményének” nevezte. Fordítód, David Wevill közeli rokonságot mutat ki költői világod és Marc Chagall látomásos festészete között: „a természetes csoda ábrázolását”, jóllehet „Juhász művészete — jegyzi meg — nem olyan hermetikusan zárt, mint a festőé, és amint a költő kezd jobban körülnézni, mélyebben kutatni a világban, költészete egyre sötétebbé válik, egyre irgalmatlanabb”. Az csak természetes, hogy immár élő klasszikusunk vagy.

— Mi nem tetszik?

— A féreértés. A félreérthetőség. Az olvasóközönség egy része értetlenül olvas. A páratlan kép-gazdagságot, nyelvi leleményt, a kifejezések bacchusi orgiáját „zavaros képzelgésnek”, „zseniális tettetésnek”, „a káosz kétségbeesett uralmának” tartja költészetedben, s azt hiszi, hogy szűk, elit tábor megértésével beéred, az irodalmi sznobok hódolatára spekulálsz.

— Ezt a látszólagos ellentétet feloldja az idő és az időben növekvő értelem, az ember feldolgozott élet- és ismeretanyagának hasznosítása az olvasáskor.

— Nagyon sok epigon jár a nyomodban.

— Én nem biztatom őket.

— Régebben azzal védekeztél, hogy a Lét olyan bonyolult és olyannyira tovább bonyolódik, hogy a költészetben is csak bonyolultan, mondhatnók „tudományos líraisággal” férközhetünk a közelébe — a líra és a tudomány összeöt-vözésével, a tudomány felismeréseinek költészetté való „átgyúrásával”, áthasonítással —, tehát az emberi „csodák” (az atomvilág mélyének felderítése, az űrhajózás, a távolságok megrövidülése, a genetika kódjai stb.) már nem fejezhetőek ki egyszerűen, „hagyományos” nyelven, mert akkor megragadnánk a dolgok felületén és a rímek, ritmusok pusztán kampány-lelkesedést, együgyű álmélgodást rögzítenének a világ bennünket felkavaró s foglalkoztató tényeiből.

— Ma sem mondhatok mást. Amiről és ahogy én írok, az számomra érthető. Hogyan írhatnék másképp? Van és lehet-e egy költőnek önmagától független mércéje?

— Abban a hajdani versben írtam: „Látomások, csodák menedéke, / Kábult bűvész-tett, altató, / Álmok tarkaszínű léte, / Meghasonlott mámore a szó”, amely mégis összeköti az embert az emberrel, az embert az univerzummal és már-már a Kifejezhetetlent ostromolja.

— Akkor hát mi érdekel?

— A titok. Ami benned van, amit őrzöl. Ady és József Attila folytatójának tartod magad, Illyést mesterednek vallod, Vas Istvánt atyai barátodnak — milyen vagy most, velük és nélkülük?

— Tedd fel a kérdést!

Hogy elmondjuk azt a világot, ami körülöttünk van, és aztán azt is, ami bennünk van. Talán a szívünkben.

— Nemrég töltöd be az Új Írás felélős szerkesztőjének posztját. Hogyan látod magadat ebben a szokatlan helyzetben? Milyen feladataid vannak?

— Elmondom neked, mi az a hármas program, amivel én ennek a lapnak a főszerkesztését elvállaltam. Mi az a hármas egység, amihez — mint az iskolás füzetben — ha egy keresztet teszel, akkor még egy plusz is járul, amivel én föl vállaltam ezt a majdnem küldetésnek tűnő megbízást. Nagyon komolyan mondom ezt, és nagyon nehéz gyakorlati állapotok között. Ami az irodalmi gyakorlatomat illeti, a Szépirodalmi Könyvkiadónál dolgoztam, oda kerültem Vas István jóvoltából és tanácsára 1951 decemberében. Tehát könyves ember vagyok, ahogy ezt mondani szokták, kitanultam a szakmát. A folyóiratszerkesztés azonban más. Egészen más.

— De hát úgy tudom, ezt is csináltad közben...

↳ — Nem, lényegében véve csak az illusztrációs anyagot szerkesztettem, véleményeztem, meg hébe-hóba ideadták fiatalok verseit: olvasd el ezt vagy azt, tedd rá a jeledet. Tehát könyves ember lévén, gazdag olvasói és gyakorlati tapasztalatra tettem szert az írások megítélésében és az írások természetrajzának a megítélésében. A folyóirat élete azonban csak most — bár 1962 óta vagyok a lapnál szerződésekben és néhány hónapja főállásban — terül ki nekem, mert darabonként, szeletenként kerül elélem minden, és akarva-akaratlan kitetszik irodalmunk teljes képe és teljes egysége, illetőleg minden hiánya és hibája. Én azt mondtam itt egy beszélgetésben a munkatársaimnak és azoknak az embereknek, akik a szerkesztéssel megbíztak, hogy három dolgot szeretnék megvalósítani ebben a lapban. Ha sikerül, akkor sikerül, ha nem, nem. Hiszen nem mindig csupán rajtam múlik... Három dolgot, plusz egyet, amit majd a végén hozzá fogok tenni.

1. A magyar irodalom jelenkorának teljességét szeretném közölni, mindenfajta megvalósításbeli előítélet, diszkrimináció nélkül. Mert hiszem nekem, mint lapszerkesztőnek, akárcsak az olvasónak, végül is mindegy, hogy egy mű milyen módon állítódott elő.

Vegyünk egy novellát: hogy az naturalista-e klasszikus értelemben, ahogy azt annak idején esztétikailag meghatároztak, vagy hogy az absztrakció legszélsőbb ágáig megy-e el — nem lehet alapja semmiféle értékítéletnek. Egyetlen ismérve, egyetlenegy mércéje lehet: az írás valóban jó legyen és becsületesen jó. Mert lehet valami nem becsületesen jó is az írásban. A 2. pont: szeretném a világirodalom jelenkorát a lap és az élő magyar irodalom jelenkorává tenni, vagyis hogy a magyar irodalom jelenkora után tükröt tartunk a világirodalom jelenkorának is. Lehetetlenségnek tartom, hogy ilyen mértékig az élő magyar irodalom elzárkózzék a világirodalomtól, illetve bezáruljon egyfajta rácsrendszerbe, mint a Nagyvilág és az Európa Könyvkiadó. Persze, hála Istennek, hogy vannak ezek a létesítmények, félre ne értsd, hiszen óriási szolgálatot tesznek! De ha én például elmegyek egy költői kongresszusra, mondjuk Rotterdamba, ahol 72-ben voltam is, és ott találkozom Spenderrel, Ted Hughes-szal, egy japán vagy egy finn költővel, akik az én kortársaim, abban a percben már nem egy záróvonal két különböző oldaláról beszélgetünk egymással, hanem mint kortársak, kortársi problémákról. Ezt a fajta felelős találkozást szeretném létrehozni a lapban. Hogyan? Egyrészt friss közlésekkel, hogy ne csak egyetlen könyvkiadó és egyetlen folyóirat privilégiuma legyen a világirodalom publikációja, hanem a miénk is. Adunk válogatást az új szovjet, az új angol vagy az új finn költők stb. terméséből. A költőket említettem, mert magam is költő vagyok, de mondhattam volna prózaírókat vagy esszéistákat is. Másrészt pedig tervezzük, hogy a világirodalom, vagy pontosabban fogalmazva a világ szellemiségének jelenkori történeti, gondolkodási folyamatairól rendszeres számvetést végzünk; így például a lírai gondolkodás folyamatairól, különböző ágazatairól. Ennek jegyében kértem föl Elbert Jánost, hogy a mai szovjet irodalomról és Kodolányi Gyulát, hogy a mai amerikai líráról, áramlatairól, személyiségeiről, csoportosulásairól írjon tanulmányt nekünk. Azt hiszem, a magyar szellemiségnek ez kettős kötelessége: kötelességünk közvetíteni a világot befelé, mint ahogy önmagunkat kifelé közvetítjük.

Programunk 3. pontja: a magyar irodalom múltját — múlton érte a már tegnaptól kezdődő múltat is, mert min-

den megtörténtség, ami az időben végbement, múlt — visszamenőlegesen fel térképezni: újraneézni, újraértékelní, újramutatni — egészen az ősköltészetig.

— *A koncepciód megnyerő, elképzéseid csak helyeselhetők. De vajon nem illuzórikusak-e? Hol találsz minderre megfelelően felkészült, hasznosítható tehetségű embert?*

— Valóban. Igazad van. Ezzel a gonddal ébredek mindennap s ezzel a gondnal fekszem. Ezzel rohanok, ezzel futok, mert hallatlanul fontosnak érzem: újra fölfedezni a magyar irodalom múltját, szívét kivenni az anyaföldből. Azt kérdezem, nem illuzórikus-e? Nagyon sokat tündődöm rajta, nagyon nehéz a feladat, mondok egy példát, ami téged igazolni látszik. Nem szoktam gyakran emberek közé járni, olyan értelemben, hogy költőként diákok közé vagy — nem kedvelem ezt a szót — író-olvasó találkozóra. Feszélyez. Mondvacsinált ürügynek tartom. A múltkoriban mégis elmentem, eleget tettem egyetemisták meghívásának. Elképedtem. Nem ismerik Arany Jánost! Nem ismerik pontosan a szellemének, a szívének az értékét, tartásának, törvényi jellemének, az embersége tudatának az értékét. Miért nem lehet a magyar irodalom és a magyar történelem kimagasló alakjairól végre nem iskolás módon, tankönyv-szűrítette és szűkítette pózban, nem irodalomtörténeti feldolgozásban, melynek szárnyalását az egyszerű halandó alig tudja követni, hanem valamiképpen olyan módon beszélni, ahogy annak idején Babits tette a *Nyugatban*... No persze nincsenek Babitsaink, nincsenek Kosztolányiaink... Meg kellene mégis próbálni, hogy úgy beszéljünk a nagyjainkról, mint élőkrol. Nyomban természetesebben, közérthetőbben, elfogulatlanabbul fogalmaznánk. S a hangunk sem volna annyira elfogódott vagy rekedt.

De azt hiszed, hogy tudott valaki a nevénel többet Kőlcsey Ferencről? Erről az ellentmondásos hatalmas koponyáról, aki írt öt remekművet — a Zrínyi két énekét, a Vanitatum Vanitast, a Himnuszt és a Husztot — és rengeteg rossz verset, az ő nagyságához mérten igenis sokat. Csodálatos gondolkodó, félelmetes tévedésekkel, főként irodalmi-kritikai ténykedéseiben. (Én tudom, miért harcolta végig.) És ennek ellenére a magyar szellemiség történetének egyik kivételes jelensége volt. aki tudatosan vállalva kemény tévedéseit, az eszmélkedő gondolkodás

hithirdetőjévé vált a magyar szellemi életben. Vagy gondolod, hogy ismerte valaki igazandibul Kazinczy Ferencet? A diákoknak beszéltem a *Pályám emlékezeteről*, nem tudtak mit kezdeni vele. S ekkor elmeséltem nekik, hogy én mindennap magam takarítom a szobámat, aztán körbemegyek a könyvtárban, ilyenkor minduntalan leemelek egy-egy könyvet: egy Spinózát, akit nagyon szeretek, meg másokat, felütöm, bele-belenézek. Többek közt mindig leveszem a polcrol a *Pályám emlékezét* is. Cetli van benne azon a helyen, ahol Kazinczy azt írja: „Bétsben valék. Este elmenék a nagy konzertius hausba. Hallgattam, ahogy Mozartius úr klavírozott.” Ezt újra és újra elolvasom, biztatásul magamnak, mert soraiban eleven élet dobog, eleven láng lobog. Elmondtam ezt a diákoknak azért, hogy megértsék: az élet és az irodalom nem két külön dolog, hanem egység, nem kötelező, számon kért olvasmány, hanem lüktető valóság, pezsgő levegő. És ha egyszer ebbe bele tudnak gondolni, ha egyszer átszívárog a szívükön ennek tudása, akkor lánggal ég bennük az élet és az irodalom szeretete. Mondok még egy, közelebb eső példát. Volt két lángelme, de semelyik sem tudott megvalósulni. Ma sem ismeri őket senki: Cholnoky Viktor és Cholnoky László. Ki tudja, hogy Viktor mekkora novellista, és hogy László megalkotott olyan páratlan értéket, mint a *Prikk mennyei útja*.

— *A Vigiliában Czére Béla írt róla tanulmányt.*

— Emlékszem. Kitűnő munka volt. Reveláció.

— *Adós maradtál a kiegészítéssel. A három programponthoz mi csatlakozik?*

— Igen, most hozzáteszem a pluszt, a negyediket. Manapság az is lehetetlen, hogy a jelenkor fizikai, természet-tudományos, eszméleti, szociológiai és nem utolsósorban hittudományi kérdései, kutatásai, válaszai kirekesztődjenek irodalmi műveltségünkben, amikor ezek áttételesen hozzákapcsolódnak az irodalomhoz, hiszen az írástudó feldolgozza eredményeiket, felfedezéseiket, meditációik tartalmát, beleépíti regényekbe, tanulmányokba, versekbe. Hogyan lehet ennyire mostohán kezelni a hittudományt, mint ahogyan mostanában tesszük? Nem veszünk róla tudomást, pedig órákon át beszélhetnénk azokról az alapvető s mindmáig megoldatlan örök témákról, amiket a hittudomány felvet s amik a modern embert éppúgy iz-

gatják, mint a régieket. Ezért szeretnék összefoglaló tanulmányokat íratni a lapban korunk társzművészeti és általános szellemi problémáiról, a fizikától és a biológiától kezdve a hittudományokon át egészen a kozmoszig.

— *Azt a szellemi szintézist, irodalom és tudomány együttélését, amit most a laptól kívánsz, te már kicsiben tulajdonképpen megvalósítottad a költészetben. Hogy az irodalom minden műfajban sajátos összezés legyen, amikor a valóságról — különösen ha a mai valóságról — szól és az emberről mint a kitárulkozó s elfogulatlan értelem legmagasabb rendű hordozójáról tesz vallomást.*

— Igen. Pontosan. Minden, ami világ, állandóan foglalkoztat engem. Ez nyilván tükröződik műveimben s remélem, valamilyen módon tükröződni fog az Új Írásban is.

— *Miben látod annak okát, hogy a magyar múlt ennyire ismeretlen a fiatalok előtt, hogy ilyen, már-már behozhatatlan hátrányban vagyunk önmagunkkal szemben? Miért a részvétlenség nagyjaink iránt? Miért az érdektelenség hajdanvolt dolgok mai tanulmányai iránt?*

— Ha van rá időnk, türelmünk és emberünk, nagyon sok mindent behozhatunk. A szellemi élet szívverésszerűen lüktet: hol összehúzódik, hol kitágul. Az 50-es években, a hírhedt Rákosi korszakban lélegzetelállító összehúzóds történt, dogmatikusan és szűklátókörűen kezelték a magyar hagyományt, a múlt kultúrkincsét. Azoknak a merev, túlságosan ésszerűtlen kategorizálásoknak rettenetesen rossz következményei és hátrányai lettek. A dogmatizmus zártsága és elkülönítő gátjai érvényesültek az oktatásban, a művelődéspolitikában, a személyek és műfajok legtöbbször indokolatlan favorizálásában. Mindez nem múlt el nyomtalanul, ma is erősen érezteti hatását. Másrészt meg úgy veszem észre, hogy az emberi gondolkodás természete is átalakult: a fiatalabb korosztály már nem tartja olyan fontosnak a múltját. Én azonban Babitscsal azt hiszem és azt vallom, hogy múlt nélkül nincs sem művészet, sem társadalom, sem ember; légvárakat csak a népmesében lehet építeni és védeni. Mindennek, ami ma született vagy születik, termőtalajra kell épülnie, olyan tenyésző rétegre, amely megbírja és továbbhordozza munkásságunkat és életünket, talán a későbbi nemzedékek okulására is.

**Adj nyers erőt, hinned abban,
élet-halál**

**lesz a részem, hogy magamat soha
meg ne
adjam semmi fölismerésben.**

— *Költészeted arról árulkodik, hogy „bibliás” ember vagy. Az utóbbi években alkotott eposzaid — az Anyám, A halottak királya, A szarvassá változott Jüü... — sűrűn élnek az Ó- és Újszövetség jel-, kép- és szimbólumrendszerével és kifejezőkészséteddel. Mit jelent számodra az evangélium?*

— Mind a négy evangéliumot kívülről tudom. Öt bibliám is van, öt kiadás különböző fordításokban. Feltett kincsem egy 1748-as kiadása.

Évekkel ezelőtt jártam a Hittudományi Akadémián, ahová meghívtak amolyan nyílt-szívű dialógusra. Csaknem hatórás beszélgetésem volt a fiatal papnövendékekkel, akik rendkívül korrekten és figyelmes okossággal fölkérdtek engem nagyon sok dologról. Izzó vita alakult ki köztünk, többek között az evangélium értelmezéséről is: a cselekvés vagy az elvonulás, a tevés vagy az absztrakció, az akarás vagy a remeteségbe húzóds választásáról. Én azt mondtam, hogy szenvedélyesen szeretem az evangéliumot és engem mind a négy cselekvésre biztat s szüntelenül arra figyelmeztet, hogy az emberi lét egyetlen tiszta értelme a másikért való cselekvés, amely nélkül élni nem érdekes, sőt — nem is lehet.

— *A halottak királya megjelenését követően a Népszabadságnak adott interjúdban „valóban hívő embernek” nevezted magad, aki hisz „a teremtés értelmében és céljában”, hisz „a világ-egyetem értelmében és az értelmes emberi lét értelmében is”.*

— Van bennem hit. Belső erő, megtartó erő. Neki elismétlem, mint annak idején Pándi Pálnak: hívő ember vagyok, hívő ember vagyok! Ez számomra mindenekelőtt erkölcsi kérdés — de azt hiszem, a tételes vallás híveinek is az. Mert lehet valaki vallásos ember, lehet valaki nem vallásos. Nem tudom, min múlik. Biológiai adottság-e vagy nem — komolyan mondom, sokat kínlódtam ezen.

— *Egyes amerikai pszichológusok állítják, hogy már a génekből eldől a kérdés, a kromoszómák mint örökletes tulajdonságot hordozzák.*

— Lehet. Félek azonban, hogy az eredőjét sohasem fogjuk megtalálni. Akár

így, akár úgy, mindenképpen erkölcsi kérdésnek tartom. Mert ha nem volnék hívő — amit nem tudok és nem akarok elképzelni se —, és nem a hitben lüktetne a szívem, mozogna a lényem, akkor egy percig nem tudnék tovább élni, se teremteni, se szeretni. A létezés egésze a diszharmoniaik tömegének valamilyen módon való harmonikus együttese. Éppen ezért vallom, hogy ez a létezés nem cél nélkül keletkezett és nem cél nélkül létezik. Ez a hitem. Ha ezt most vallásosnak nevezed, akkor vallásos. Ha emberinek, akkor emberi. Nekem az elnevezés tökéletesen mindegy. Ez a hitem, ami már a döntésnek a hite is. Mert hiszen én ezzel — és ezért hangsúlyoztam, hogy ez mindezekelőtt erkölcsi kérdés számomra — eldöntöttem, hogy voltaképpen a cselekvést választom és a cselekvésben a szeretet szolgálatát. Valójában csak spekuláció, üres filozófia volna most azon civődni, hogy vallásos hit-e az enyém vagy sem. Nézetem szerint — vallásos. Hiszek abban, hogy az embernek joga, hogy mindig jobb legyen, arra nincs joga, hogy rosszabb legyen. Tehát lehet rossz, vétkezhet, követhet el bűnt és utána megválthatja vétékét, mert az ember eredendően jó. Rosszabb nem lehet annál, ami az embert meghatározza, nem léphet ki az ember kategóriájából, mert abban a pillanatban megszűnik ember lenni: vadállat lesz, korcs lesz, szörnyeteg lesz, ha tudatosan bűnözik. Hiszek abban, hogy valamilyen nyiunk küldetése: halálunkig részt venni az egyetemes létezésben.

— *A halál utáni tevékenységben nem hiszel?*

— Ez az, amin tűnődöm. Ez az, ami engem legjobban érdekel. Sokan ellene vehetik: miért nem az élet? Pedig ezáltal az élet is, mert a halál az élet tartalva, foglalata. A halál az egyetlen bizonyosság, amely ugyanakkor metaszésvonal is: előtte a földi ember-állapot, mögötte a rejtelem, vagy a más minőségbe kerülés állapota. Lehet, hogy csak a halandó agyvelőnek rejtelem. Idestova tiz esztendeje foglalkoztat ez a probléma. S ha a sors megsegít az ihletben és a gondolkodásban, akkor majd végre befejezem azt az igen-igen hosszú költeményt, amiben én ezzel a gonddal küszködöm s amiben ha nem is adok választ — hiszen az ember végérvényes választ sohasem tud adni —, legalább önmagamnak fölteszek olyan kérdéseket, amelyek talán válaszra érdemesek, illetve képesek lesznek egyszer.

— *És Istent meg tudod fogalmazni magadnak?*

— Nem tudom pontosan definiálni, ennél a pontnál dadogássá válik a beszéd. Csak közelíteni tudok. Mintha hieroglifát kellene megfejtenem. Ha ki lehetne fejezni, amit ez a szó ezredévek óta az emberiség számára jelent, nem lenne szükség teológiára, filozófiára, ateizmusra. Ha az emberség hitével próbálom összefoglalni, akkor nekem a világegyetem összes rejtélye. Egyszerre jelenti a közelinek és távolinak, a transzcendensnek és eviláginak, a jövőnek és az őstudásnak, a kozmosznak és a molekulárisnak az egységét.

— *Jézus?*

— Mindent. Az ember, akár hívő, akár nem-hívő, legyen a legegyszerűbben vagy a legbonyolultabban gondolkodó elme, nem kerülheti ki Jézust. Én sem kerülhetem ki. Azt, hogy történeti személy volt-e vagy sem, jól lehet ezer könyvet olvastam erről, egyetlenegy sem tudta nekem — itt magamról beszélek csak, nem általánosítok — bebizonyítani sem az igent, sem a nemet.

— *A történetisége ma már nem képezheti vita tárgyát művelt emberek közt...*

— De a nemet se, érted? Ez hit dolga: elhiszed — nem hiszed, csak a hit ad hozzá kellő háttérrel, elegendő erőt.

— *A történetisége — tény. Ha Jézus istenségét vagy csodatetteit vitatod, elfogadásuk és értésük valóban hit dolga is. De a történetiség kérdése...*

— A nemet se! Ha most nekem szegezed a kérdést, hogy létezett-e, akkor én egyértelműen igent mondom, úgy gondolom, hogy létezett. Emberként.

— *Mivel magyarázod, hogy napjaink költészetében Jézus alakja az érdeklődés középpontjába került? Hogy fokozott igénnyel fordulnak élete eseményeihez és tanítása sorsához? Hívők és nem-hívők — Vihar Bélától Hidas Antalig, Pilinszkytól Gyurkovics Tiborig — egyforma hévvel éneklik meg példáját, fejezik ki nemes vagy nemtelen csodatálatukat.*

— Nyilvánvalóan morális okai vannak. Létünk egyetemessége meg mindazok az eszmék, amik az ő nevével, az ő szívével forrtak össze, indították el az emberi gondolkodás és az emberi etika új tartalmú fejlődését, áthatották az

egész világ szellemiségét, elsősorban Európa szellemiségét és olyan problémák, olyan kérdések elé állították az emberiséget, amelyek máig is érvényesek s máig is megválaszolatlanok egy sereg pontban. Tudod, hogy mi volt az ő legszentebb forradalma?

— *Hogy szeressük ellenségeinket...*

— A megbocsájtás. Ezt nem tudták neki megbocsájtani. A mózesi, a próféta könyvekben a bosszú szerepel: szemmet szemért, fogat fogért. Ez a Krisztus — fogadjuk el most embernek őt, mert valóban azt is hiszem, hogy emberi testben, emberi hússal-csonttal és emberi agyvelővel létezvén létezett — behozta a megbocsájtás etikai és emberi fogalmát ebbe a rettenetesen zord értékrendbe, amely egyébként nem volt beestelen, csak sivatagi törvényekhez alkalmazkodott. Ezek közé a kemény és konok s rendkívül komisz életviszonyokhoz mért törvények közé behozta a feloldódást. Olyan döbbenetet okozott vele, hogy föl kellett szögezni a fára. Mert Jézusig az emberiség történetében ismeretlen dolog volt a megbocsájtás, a feloldódás lehetősége. A bűnbánat lehetősége. Az emberi lét folytathatóságának reménye. Egyszer csak megtörténik a csoda. A tünemény. Belép az életünkbe Jézus, akit sokan Isten Fiának hívnak és új törvényeket teremt, amelyek máig izgatják az emberi elméket, az emberi szíveket, és bizonyos vagyok benne, hogy mindig is fogják izgatni, mert az ember — bár mélységesen igazat ad nekik — nem képes a maga teljességében, szépségében, magasztosságában megvalósítani azokat. Mert követni őt csak néhány lépéssel is tiszta szeretettel lehet, és tovább mindig emberebb emberként, és még tovább emberségünk krisztusiságával, áldozatos Jézus-ragaszkodásával lehet, amíg az angyalok nem fognak tiltakozni, hogy megálljunk: emberek vagyunk. Ne akarjunk se többek, se kevesebbek lenni. Csak Krisztus-követő emberek.

— *Az Anyám-ciklusod óta, melyben megrendítő szépségű litániákkal búcsúztatod őt, gyakran hangzik föl verseidben Szűz Mária dicsérete. Ki neked ez az asszony, akit így tisztelsz: „Rózsasszony”, „Asszony-Teljesség”, „Akarat-Virágzás”, „Ősasszony-Anyja”, „Aranyvirágkard-Asszonya”, „Emberiség-Anya” stb.?*

— Azt az asszonyt jelenti, aki megváltást tudott teremteni egy fiúban. De ha csak ennyit mondok, nagyon leegyszerűsíttem a dolgot.

**Sorsom, sorsom, áldott! kinevetsz?
Adj kevesebb átkot, több virágot!
Mert velem általad üzensz! Én tudom, tudom én! Juhász Ferenc.**

— *Miért érezted szükségét annak, hogy az 1510-es évek elejéről származó Nagyszombati kódex néhány részletét átmásoldjad a Gyermekdalok című eposzodba?*

— Átírtam, hosszú-hosszú munkával, és még ma sem tudom bizonyosan, sikeresen-e. Ha az emberiség van olyan ostoba és meg meri tenni, hogy elpusztítsa önmagát, márpedig ennek gyakorlati lehetősége már véglegesen fennáll, akkor minden — és ezért építettem én bele a kódexrészletet az eposzba —, amiben hiszek, mindaz, amit a megváltás csodájának tartok, értelmetlenné válik. Értelmetlenné válik, ha ez lehetséges, Isten, univerzum, Jézus, Mária szűzanyasága, a létezés bármiféle erőfeszítése. A *Gyermekdalokat* csak a kritika értette félre, mert az voltaképpen a hit verse, de a negatív oldalról bizonyít, a megvalósultság oldaláról állítja, hogy nem történhet meg, hisz akkor eddig sem volt értelme semminek. Nem egy megtörténendőnek a vágyalma tehát, hanem éppen fordítva: a lehetőség kétségbeesett figyelmeztetése. Ezért emeltem át a kódexből néhány jellemző részletet, melyben nagyon sokszor fordul elő Mária neve, hiszen a Susokönyv nagyját Mária és Jézus története, keresztéről való levételének históriája teszi ki.

— *Ennek a Mária-tiszteletnek mintha ellentmondana A Sejtelem vándorai című költeményed, melynek darabbeli szereplői — a plébános és püspöke — alpári hangon élcelődnek a fogantatás szeplőtelenységén, hisz „Szűz Mária se volt szűz”.*

— De hiszen részegek, nem tudják, mit beszélnek, nincsenek maguknál. Akik megbotránkoznak rajta, káromlásnak tartják vagy blaszfémiát emlegetnek, azok nem tudnak jól irodalmat olvasni. Félreértik, belemagyaráznak. Az Új Emberben kapott kritikáért azonban nem sértődtem meg, ennél mérlegelőbb és becsületesebb cikket ritkán írnak rólam. Azóta is őrzöm.

Végül is nem azt mondja-e a darabbeli Színész feloldásként, hogy „Borulj rám Konok Istenem, / Kegyelmed: Borulat legyen, / hadd bújjak Ős-Szivedbe én”?

— *Véleményed szerint meddig terjedhet a költő szabadsága a szavak és kifejezések megválasztásában? Tekintettel*

kell-e lennie a közizlésre? Mivel a mai magyar lírában te alkalmazod a legtöbb obszcén képet, nemi hasonlatot, néhol különösképpen szokatlan nyelvezetedet határát hol szapod meg?

— Számomra csak tiszta szavak léteznek. A szónak csak értékjelentése van, önmagában nincs becse. A szó önmagában való létesülmény, olyan, mint a kő vagy egy darab fa, olyan, mint egy tárgy: az a kérdés, hogy mikor és mire használom. Nincsenek szennyezett szavak és nincsenek higiénikus szavak. Ez tévedés. Szavak vannak, és a szavakat az ember akkor alkalmazza, amikor azokra a szavakra szüksége van és ott alkalmazza, ahol azokat mással nem tudja helyettesíteni. Én elhatároztam, hogy költészetemben — természetesen nem minden műben, tehát nem fogom ezt egy életen át folytatni —, ahol úgy érzem, teljesen egyértelmű, sőt brutálisan nyílt szóra van szükség, esetleg olyan szóra is, amit ma obszcénnek neveznek, kimondom azt a szót, a szó igaz és hű értelmében, mert a funkciója megkívánja. Engem mindig a szó szerepe érdekel, összefüggései az adott textusban, viszonya a többi szóhoz és jelentéshez; a szó önmagában hidegen hagy.

— *Egy évtizeddel ezelőtt már ültél ilyen ügyben „a vádlottak padján”. Emlekszem a József Attila sírja című versesd és az Új Versek köteted körül ki-robbant köz- és magánfélhaborodásokra, mikor az intrikák, a kicsinyes fojtogatások majdnem elhallgattattak és izzó kemencében süttettek volna meg felbőszült kékharisnyák.*

— Igen, akkoriban még nagyon védtelen voltam. De túléltem. Pedig olyan hatalmas örvénylés támadt körülöttem, hogy azt hittem, elsodor. Akkor én egy interjúban próbáltam válaszolni támadóimnak, idézve Bartók Bélát, aki a népdalokról írva egy cikkében megjegyezte, hogy a népdalok sem szégyellették ezeket a szavakat. Miért szégyellem én, aki a nép fia vagyok?

— *A szexualitás mégiscsak költészetednek egyik feszültségteremtő pontja, mivel talán az életednek is egyik feszültségteremtő pontja?*

— Igen. Ha így kérdezed, akkor hadd válaszolhassak csak pusztá igennel.

— *Azt vallod egy helyütt, hogy féltelmetes depresszióban alkolsz, szinte önpusztító remeteségben. Ez a termékeny önkívület, ez az ihlet-kiváltotta szent láz nem okozott eddig pszichikai*

elváltozásokat? Hajlamos vagy a szkizofréniára?

— Mindenki hajlamos rá. Voltam már pszichológusok kezében. Amikor alkotok, nem érvényesek rám az átlag-gondolkodás szabályai. Olyan óriás bennem a szorítás, úgy tör fel belőlem a vers, mint vulkanikus láva, elborítja szememet, szívemet, elmémet. Aztán a nagy rontás után minden kitisztul ismét, visszazökkenek a valóságba. És el-síratom, amit megírtam.

— *Verseid újabban végtelen áradásúak, egy-egy Duna-folyam mindegyik, amely nem a szabályos útját követi Ezt a parttalanságot nem talárod túlságosan szilajnak, zabolátlannak? Nem akarod a születendőket szűkebb mederbe szorítani?*

— Költő lévén, elsősorban versekben gondolkodom, ez a fajta sejtburjánzás élteti az agyamat. De azzal a szerencsés vagy szerencsétlen természettel is megáldott vagy megvert az Isten, hogy ugyanakkor konstrukciókban is gondolkodom. Ez nem értékítélet, mert lehet nagyon sokat és hosszan írni, de rossz költőnek lenni, és lehet nagyon keveset és röviden írni, de lángelmének lenni. Nekem ilyen a gondolkodási mechanizmusom. Különböző teremtésformák és teremtésfajták vannak: az enyém ilyen. Azt is mondják rólam, hogy újabban állandóan ismétlem magamat. Valóban ismétlésnek tűnhet sok írásom, de hát nem bújhatok ki a bőrrömből. Aki ezt az írástömeget produkálja, amit én, annál ez majdnem elkerülhetetlen. Azt hiszem azonban, hogy minden alkotó embernél többé-kevésbé így van. Hiszen a zene is folytonosan ismételi! Akár a barokk, akár a preklaszikus vagy a klasszikus zenét hallgatod, bizonyos motívumok újra és újra visszatérnek, felvonulnak dallamok, hogy a végén búcsúzóul is körbetáncoljanak. Az ismétlés, a témák variálása adja meg egyúttal a mű stílusjegyeit, sajátosságait, amelyek eldöntik a szerzővel való kapcsolatát. Egyrészt tehát a témával foglalkozás, a témára koncentráció kívánja meg annak többoldalú, árnyalatos kibontását, másrészt viszont az alkotó ember valamiképpen mindig visszatalál az őt érdeklő ugyanazon témához, tárgyhoz, mert élete folyamán minduntalan újabb és újabb adalékkal tudja gazdagítani, hozzáad-pasztja újabb felismeréseit.

Hisz bennünk is virágzik mindig a teremtés, ahogy mi virágunk a Teremtés Teljes Sztéében.

— *Mi az álmod?*

— A művelt, minden iránt nyitott, fogékony ember, aki *mindenkivel* kész a dialógusra és aki *mindenkivel* szemben meggyőződen tud érvelni igaza mellett.

— *Annak az embernek azonban nem szabad kirekesztenie magából a vallás, a hit ismeretét sem, a kereszténység megértését sem, különben hogyan volna képes a hívő emberrel való párbeszédre?*

— Amíg nem vesszük a fáradságot, hogy előfeltétel nélkül a kereszténység mélyére tekintünk, amíg nem valódi igény a hit tanulmányozása, addig nem beszélhetünk nyíltan olyan lényeges és izgató problémákról, amelyek napjainkban hol az istenhít hiányával, hol az Isten létével kapcsolatosak. A hittudomány mellőzése, sőt tagadása olyan felismerésektől foszt meg bennünket, amelyek az emberi tudat, az emberi pszichikum alak- és tartalmi változásait követnék nyomon, feleleteket rejtenek magukban az emberiség történetére, őszármazására és őszkezeltségére, őszvilágára vonatkozóan is. A nyitott ember, a tágas ember mindent befogad, ami a világot — bárhogyan és bármilyen formában — tükrözni képes, mert az igazságból minden emberi nézetben, törekvésben, véleményben kristályosodik egy-egy darabka.

— *Ilyen embernek tartod magad?*

— Mindent, amit lehet, elolvasok. Meg fogsz lepődni, még az olyan lapokat is, mint a *Teológia*. Lehet, hogy az egy egyházon belüli irányzatnak az organuma, nem tudom, nem vagyok ilyesmiben tájékozott, de minden alkalommal elolvasom, mert érdekelnek a benne felvetett problémák. Mindenekelőtt az, hogy miképpen dolgozza föl az egyház azokat az új kérdéseket, amiket a kor, a kor részletei dobnak föl szinte pillanatonként. Az *Új Embert* is rendszeresen olvasom. Egy ízben Ijjas Antaltól közölt ismertetést Szabó Ferenc SJ *Henri de Lubac az egyházról* című könyvéről. Rendkívül felizgatott, mert Ijjas fölveti, hogy Teilhard-ral, sőt még előbb kezdődően is, elindult egy gondolkodási folyamat, amely szembenézett a kérdésekkel: a struktúrájában, szemléletében megmerevedett egyház helyt tud-e állni a mai világban? Kibírja-e azt az össznyomást, amit az új tudományok, felfedezések, eszméletek eredményei jelentenek számára, vagy be tudja-e építeni a maga — ezt most nem pejorativé mondom, hanem

becsüléssel, a szónak eredeti értelmében — dogmatikai rendszerébe? Hogy tud-e találkozni a tomizmus — a mely roppant finom, gótikus csipkészetű rendszer, de ami már mégiscsak teljesen megcsontosodott és élettelen struktúra — a XX. és a XXI. századdal?

— *Nagy Szent Albertről vagy Duns Scotusról jobban el tudom képzelni... Bizonyos tekintetben még Bonaventurát is felemlíthetjük...*

— Igen, ez biztos. Ők hajlékonyabbak és befogadóbb elmék voltak. Többet jelentenek nekem is. De az Assisít mindenki elé helyezem. Számomra ő ma is tökéletes, éppen szabad lényének áradó virágzásával. Az érdekel tehát, hogyan tudja az egyház a mindig új és változó világot beleépíteni ebbe a tomista rendszerbe, amely máris feszíti, törli, válságának okozója, vagy pedig hagyja, hogy a kettő — egyház és világ, ember és vallás — egymás mellett éljen megemészthetetlenül? S mivel Ijjas Antal emlegette cikkében, hogy Szabó Ferenc könyve De Lubac kapcsán erről a tudathasadásos kettősségről szól, erről a kínzó feszültségről, amit még mindig nem bírt feloldani ez a létforma, melyet egyháznak nevezünk, el akartam olvasni mindenáron. Írtam az Új Ember szerkesztőségének, és kölcsönkértem a könyvet. Háromnegyedrészt el is olvastam, mondhatom, nagy érdeklődéssel és nagy izgalommal.

— *Kaptál-e vallásos nevelést? Honnan való jártasságod a hit kérdéseiben?*

— Nem. Szüleim munkásemberek voltak és csak úgy vallásosak, ahogy általában a faluról beutazó munkásemberek. Kötelezőnek tartották, hogy katolikus legyek a keresztségben, mint ahogyan azt is, hogy húsvétkor, karácsonykor, pünkösdkor, szentistvánkor stb. gyónjak és áldozzák. A szokványos vallásos nevelést természetesen az iskolában kaptam, hiszen katolikus lévén lelkészi oktatásban részesültem az elemiben, a polgári iskolában és a kereskedelmiben. Nagyon magányos gyerek voltam — ez kiolvasható a verseimből — és nagyon sokat olvasó. Ennek sok okát felsorolhatnám: apámat rendkívül jó és szép természetű, áldott embernek ismertem, de rettenetesen ivott, mert tbc-s volt, félt a haláltól, aztán fojtogatott bennünket a szegénység, szorongatott a kiszolgáltatottság, pusztított az élet. Bejáró diák voltam Pestre. Ez azt jelentette, hogy bejöttem reggel 5-kor és hazamentem este. Az iskola azonban befejeződött fél 2-kor, akkor még nem

indult vonat Biára, tehát csavarogtam a városban. Napközi otthonok, köz-ebédeltetések, a gyerekekkel való tanulószobás foglalkozások nem léteztek. A vonat indulásáig hol ücsörögtem volna? Vagy a gellérthegyi Szikla-kápolnában, mert ott melegedni lehetett, vagy a Széchényi és a Szabó Ervin könyvtárban, vagy az antikváriumokat bújtam, ahol jól ismertek, és mert szerettek, beengedtek a raktárba nézelődni. Kotorásztam a könyvek között, s így találtam rá és vásároltam meg 10-20 fillérért számos olyan ritkaságot, könyvészeti csemegét, amik ma egyenesen megfizethetetlenek. Esmélkedésem pillanatától fogva vonzódtam a bibliához, különösen az evangéliumokhoz, de a könyvek révén szerettem meg Szent Ágostont, jutottam el a misztikusokhoz, Avilai Nagy Szent Terézhez és azokhoz, akiket a dogmatikus egyház talán eretneknek tart: Eckhart mesterhez, Jakob Böhméhez, Ruysbroeckhez, Swedenborghoz. Ezek az olvasatok meg a világról való folyamatos tünődésem vezetett el azokig az erkölcsi és szellemi

erővonalakig, meggyőződéseikig, vállalásokig, amelyekről itt most oly hosszan és szívesen beszélgettünk.

*

Juhász Ferenc önmagának is állandóan újabb és újabb kérdéseket tesz fel, nem elégedik meg eddigi válaszokkal, a régi és az új kérdésekre egyaránt friss keletű válaszok után kutat. Még mindig önmagát próbálja, mint a népmesék legkisebb legénye, aki a bajvívás minden tétjét állja, mert igényt tart a jutalomra. A legkisebb s a legbölcsebb fiú, aki legtöbbször a lényegeset cselekszi és a legalapvetőbbet kérdezi, hiszen mióta a világ világ, mindenki erre törekszik: kihívja a sorsát, faggatja a létét. Legutolsó kötetében írja befejezésül: „Próbálgatja szívemen az Isten: mit bírok még? Próbálgatja sorsomon az Isten: mit tudok még? Tudok-e élni még? Tudok-e halni már? Tudok-e lenni még, tudok-e nem-lenni már?”

HEGYI BÉLA

FÁY FERENC

K E R E S Z T Ű T

Olyan parányi volt, olyan szegényekre-szabott, hogy a járőrben járó Isten, mikor a péceli lutheránus lelkek ügyes-bajos dolgait ellenőrizve, falai közé szorult, épp hogy csak megszalonházott, felmelegedett egy kicsit s máris elindult cifrább örbódéi felé. Tornyja nem volt, harangja sem volt, csak az ótárhajó árnyékában földig hajló Krisztus szomorú arca beszélt arról, hogy vasárnaponként itt is bűnös emberek várják az „Erős várunk nékiünk az Isten” nagy ígérését.

Ez a ház volt Édesanyánk és két fiának imádságosháza.

Nem úgy az Édesapánké; aki reverzálisával ott díszelegethetett — alig pár száz méterre — a katolikus Isten gazdag dicsőségében. Ahogy orgona szólt, harang zokogott, tömjénfüst szállt és olyan piros-csipkés szoknyákban keringhetett Isten személye körül Gudics Miska proletár nyomorúsága, mint a Kelecsényi kisaszonyok a kastélykerében. Ebből a csodából könnyelműsködött ki bennünket, bátyámmal, az Édesapánk. Gyenge Albin plébános úr, aki mint egy gledicsiatűskés ellenreformáció örökös eretnekségünk vadonában, nem is hívott bennünket másképp, mint: az Öszvérek.

De ennek a két kis öszvéreknél, Feltámadáskor, mikor az egész falu ott szorongott a Szentsír körül; kereplő szólt, és a házak fészek-melegében hímestojások álma várta a pálinka-szagú harmadnapot, mégiscsak megnyitotta kapuit a katolikus Isten. És én, a kis öszvér, latin szavak titokzatos melegében, ott találkoztam azzal a Krisztussal, akihez még ma is imádkozom.

Schwartz Armin bácsi festette ezt a Krisztust. A félbemaradt, szobafestő és mázolóvá gazdagodott, öreg zsidó művész, ki 14 stációjában álmodta hívő keresztényé magát.

Ó, az a Keresztút! Mintha Mikszáth bábaszéki világa nyílott volna élő valósággá, „a mi Rozálínkkal”, Müntz nénivel, két fiával, a havasokkal és a tájjal, ahol a rossznyelvek szerint, kánikulában megfagyott a birka. Ott ment